

Комбінації застосування філологічних знань у процесі проведення лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи

Неля Медвідь *

* Канд. філол. наук, доц., Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр, м. Суми, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6203-3412>, e-mail: nelya0507sumy@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.4.2024.05 УДК 343.98:81

Надійшло 02.10.2024 / Рецензовано 03.10.2024 / Прийнято до друку 25.12.2024 /

Доступно онлайн 30.12.2024

Мета статті — окреслити варіанти застосування філологічних знань під час проведення лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Обґрунтовано потребу в нових наукових розробках у сфері семантико-текстуальної експертизи, обумовлену політичними й соціальними вимогами часу. Зауважено складність роботи експерта-лінгвіста через нестачу методик проведення судової семантико-текстуальної експертизи. Розглянуто можливі варіанти застосування філологічних знань під час аналізування текстів з ознаками закликів, залякування, пропаганди, отримання вигоди. Окреслено рекомендації щодо дослідження текстів із застосуванням елементів семіотичного, лінгвопрагматичного, семантичного, стилістичного, предметно-тематичного, формально-граматичного, описового, інтерпретаційного аналізу, інтеннт-аналізу, знань з когнітивної лінгвістики. Наведено приклад із власної практики дослідження конфліктного тексту у справі про захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи, текстів соціально-політичного змісту. Викладено алгоритми експертних досліджень закликів і текстів медійного характеру. Висвітлено теоретичні аспекти й подано методичні рекомендації щодо виявлення в тексті основних ознак доведення до самогубства на психологічному, вербальному та позавербальному рівнях. Доведено, що семантико-текстуальні дослідження потребують ґрунтовних фахових знань з лінгвістики.

Ключові слова: семантико-текстуальна експертиза; когерентність; перлокуція; локутивні утворення; перформативи; когнітивна лінгвістика; семіотичний підхід; лінгвопрагматичний аналіз; екстралінгвальні чинники; інвективна лексика; креолізований текст.

Постановка наукової проблеми

Складність роботи експерта-лінгвіста під час семантико-текстуального дослідження тексту на сучасному етапі обумовлена викликами сьогодення, а також нестачею методик проведення експертиз. Тож необхідно розробляти, апробувати та впроваджувати нові й удосконалювати наявні методики. Під час дослідження експерт-лінгвіст має спиратися насамперед на фахові знання, а складаючи висновок експерта — застосовувати навички лінгвістичного аналізу тексту.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Сьогодні в Україні над розв'язанням проблем семантико-текстуальної експертизи успішно працюють Б. Ажнюк, Л. Ажнюк, М. Богословська, Т. Будко,

Н. Дідушок, О. Довженко, Є. Ковкіна, Л. Компанцева, Ю. Прадід, Л. Свиридова, Л. Шевченко та ін.

Предметом інтересів Л. Свиридової є проблеми розвитку лінгвістичної експертизи на сучасному етапі, актуальність лінгвістичних досліджень у судово-експертній практиці. Зокрема, науковиця аналізує особливості методики проведення авторознавчих і семантико-текстуальних лінгвістичних експертиз¹.

Публікації Є. Ковкіної (односібні та зі співавторками) присвячено аналізуванню текстів у межах семантико-текстуальних досліджень (смс-повідомлення у справах про погрози; висловлювання у формі різного виду закликів; наявність у текстах пропозиції вигоди тощо)².

Джерелом роздумів Л. Компанцевої над проблемами лінгвістичної експертизи є соціальні мережі. Науковиця аналізує прикладні можливості

- 1 Свиридова Л. В. Актуальність лінгвістичних досліджень у судово-експертній практиці. *Криміналістика і судебна експертиза*. 2013. Вип. 58. Ч. 2. С. 267–269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58%282%29__52 (дата звернення: 01.10.2024) ; Її ж. Експериментальне дослідження деяких особливостей українського писемного мовлення, обумовлене стативним диморфізмом. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 196–203.
- 2 Ковкіна Є., Алоян М., Авоян Л. Актуальність лінгвістичної експертизи мовлення у кримінальних справах щодо інкримінування погрози. *Там само*. 2022. Вип. 28. С. 98–108. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.06 (дата звернення: 01.10.2024) ; Ковкіна Є. В. Актуальні питання при призначенні та проведенні лінгвістичних (семантико-текстуальних) експертиз щодо встановлення погрози у текстах смс-повідомлень. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 07.06.2019). Дніпро, 2019. С. 85–88 ; Ковкіна Є., Свиридова Л., Дідушок Н. Семантико-текстуальні дослідження закликів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 280–292. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.22 (дата звернення: 01.10.2024) ; Ковкіна Є. В. Теоретичні і практичні аспекти вивчення комунікативного акту прийняття пропозиції вигоди в сучасній лінгвістичній експертизі мовлення. *Мовознавчий вісник*. 2022. Вип. 32. С. 164–170. DOI: 10.31651/2226-4388-2022-32-164-170 (дата звернення: 01.10.2024).

лінгвістичної експертизи соціальних мереж в умовах гібридних загроз національній безпеці України (масмедійних текстів щодо виявлення деструктивних впливів на свідомість мас, маніпулювання суспільною думкою)³.

Питання нагальних проблем, основних засад і завдань лінгвістичної експертизи досліджує Л. Шевченко. Виокремлюючи види лінгвістичних експертиз, науковиця визначає специфіку їх виконання⁴.

Т. Будко розглядає сучасні можливості семантико-текстуальної експертизи, наукознавчі й мовні вимоги до судово-експертних методик, особливості підготовки об'єктів і матеріалів для проведення судово-лінгвістичних експертиз тощо⁵.

Варто зауважити, що, незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері лінгвістичних експертиз, зокрема семантико-текстуальних, актуальною залишається необхідність подальшого розроблення методик з оперттям на новітні підходи до лінгвістичних досліджень, зумовлена, зокрема, потребами сучасної слідчої практики.

Мета статті

Окреслити варіанти застосування лінгвістичних знань під час проведення

семантико-текстуальної експертизи на основі різних видів аналізу досліджуваних текстів.

Методи дослідження

Для досягнення поставленої мети застосовано як загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція), так і спеціальні лінгвістичні (лінгвостилістичний, дискурсивний, контекстуально-інтерпретаційний, семантико-синтаксичний, лексико-семантичний, функціонально-прагматичний, когнітивний) методи дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження

Текст має свої зміст, граматичну будову, стильову організацію, цілісність, семантичну зв'язність, завершеність, наявність авторського задуму, емотивність. Ці ознаки тексту становлять предмет експертного лінгвістичного дослідження. Згідно з Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, основними завданнями семантико-текстуальної експертизи є «встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполу-

- 3 Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж : підручник. Київ, 2018. 318 с. ; Ї ж. Лінгвістична експертиза соціальних мереж в умовах гібридних викликів національній безпеці України. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2020. № 40. С. 119–139. DOI: [10.17721/APULTP.2020.40.119-139](https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.40.119-139) (дата звернення: 01.10.2024).
- 4 Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза : підручник / за ред. Л. І. Шевченко. Київ, 2021. 244 с. URL: <http://surl.li/otaveg> (дата звернення: 01.10.2024).
- 5 Будко Т. В. Наукознавчі та мовні вимоги до судово-експертних методик. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 58–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_11 (дата звернення: 01.10.2024) ; Ї ж. Судово-лінгвістична експертиза: об'єктивна необхідність та суб'єктивні фактори гальмування її розвитку. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : мат-ли кругл. столу (Київ, 23.04.2015). Київ, 2015. 3,5 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/bf952a6c-674c-449a-9224-7ed3cabd83c3/content> (дата звернення: 01.10.2024) ; Ї ж. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на матеріалах кримінальних проваджень) : монографія. Київ, 2017. 88 с.

чень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них»⁶.

Завдання судового експерта-лінгвіста ускладнює необхідність досліджувати тексти переважно імпліцитного змісту. У процесі дослідження такого тексту експерт має виявити приховану впорядкованість, урахувавши внутрішні зв'язки, проаналізувавши явища, і подати їх узагальнення у синтезуючій частині висновку. Досліджуючи тексти з порушенням когерентності (цілісності, змістовної зв'язності), судовий експерт має встановити його об'єктивний зміст, вивчаючи зміст його окремих фрагментів. Важливим у цьому процесі є врахування соціального контексту, адже день у день зростає потреба в дослідженні текстів агітаційного, пропагандистського характеру, спрямованих на підбурювання населення до повалення конституційного ладу в країні, порушення її територіальної цілісності, розпалювання ворожнечі на національному й релігійному ґрунті, створення незаконних збройних формувань, учинення терористичних актів, надання підтримки країні-агресорці тощо. Саме тому завданням семантико-текстуальних досліджень є з'ясування рівня перлокуції текстів (впливу на свідомість і поведінку адресата) на підставі аналізу локутивних утворень (мовних засобів).

Наприклад, відповідаючи на питання лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи у кримінальному провадженні про об'єктивний зміст висловлювання «*потрібно об'єднуватися*» громадянина «Х», судовий експерт у своєму дослідженні має зазначити наявність у словосполученні спонукування до дії, про що свідчать лексико-граматичні показники цього заклику (до інфінітиву додано прислівник із семантикою обов'язковості). Перформативи (учинки, дії), локалізовані у цьому словосполученні, не мають описового характеру, а є прямим заохоченням до їх здійснення, що стає зрозумілим також із контексту досліджуваного зразка. Аналогічні заклики («*підіймайтеся*», «*розпочинайте активно діяти*», «*досить мовчати*»), які можуть стати предметом дослідження, зазвичай також мають підтекстові тлумачення, пов'язані з протиправними діями, і свідчать про свідомий, прогнозований вплив на потенційного реципієнта. У цьому разі лінгвіст-експерт, за визначенням Л. Шевченко та Д. Сизонова, «*постає фаховим інтерпретатором комунікативної реалізації ресурсу семантики слова, його здатності відтворювати реальність чи творити нову — бажану чи свідомо змодельовану для масового реципієнта*»⁷.

Приклад із практики автора статті. Аналізу підлягає такий текст, розміщений в інтернеті: «*Земляки, Крымчане, мы храбро стали на защиту россии*⁸, пора доказать, что наша страна, наша армия,

6 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

7 Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Зазнач. твір. URL: <http://surl.li/otaveg> (дата звернення: 01.10.2024).

8 Написання назв «російська федерація» / Національна комісія зі стандартів державної мови : офіц. сайт. 20.09.2023. URL: <https://mova.gov.ua/news/napysannia-nazv-rosiiska-federatsiia> (дата звернення: 01.10.2024).

самая сильная и сплочённая. Передаём привет запорожскому направлению, мы все добровольцы, мы прибыли сюда, чтобы не было войны, мы только здесь за этим, победа будет за нами. Дорогие сослуживцы, наши деды били фашистов на Украине в великую отечественную войну, мы сейчас повторяем их подвиг россия вместе с нами, желаю нам победы и скорейшего возвращения домой, победа будет за нами. Идёт жесткая и кровавая борьба с лживым и коварным режимом который не жалеет ни детей, ни стариков. Враг у порога, мы бьем крепко горе-украицистов, перевес на нашей стороне, у нас есть всё — воля, решимость, вера, мощное современное оружие, с нами умные грамотные командиры, хорошие вояки и мужики что надо. Проснись народ, вставай с нами в строй. Воевать научим, трудностей не бойся, своих не бросаем. За нами победа и правда, враг будет разбит не сомневайтесь». Під час лінгвістичного аналізу необхідно з'ясувати значення смислотворних лексем за лексикографічними джерелами та дійти висновку про характер їх уживання в тексті (пряме й переносне значення). За допомогою семантико-синтаксичного, лінгвостилістичного аналізу визначаємо, що наявні в тексті слова та словосполучення вжито здебільшого в прямих значеннях. Речення тексту простої та складної синтаксичної конструкції розповідного та спонукального змісту, реалізовані російською мовою. За допомогою предметно-тематичного аналізу визначаємо, що основною темою тексту є суспільно-політична ситуація, а саме: проблеми російсько-української війни, розпочатої у 2014 році.

Далі шляхом семантичного, понятійно-змістового, функціонально-прагматичного, формально-граматичного аналізу, інтент-аналізу визначаємо об'єктивний зміст тексту й доходимо висновку, що він містить:

1. Висловлювання адресанта, виражені у формі прямих закликів-звернень до земляків (кримчан) стати на захист росії, вести війну проти України, її політичного спрямування: «Земляки, Кримчане, мы храбро стали на защиту россии, пора доказать, что наша страна, наша армия, самая сильная и сплочённая... **Проснись народ, вставай с нами в строй**».

Іллокутивну силу компонентів досліджуваного тексту втілено у формі заклику-звернення інклюзивної дії до земляків, кримчан (адресант уважає себе належним до виконавців майбутньої дії). На граматичному рівні іллокуцію заклику передано за допомогою присудкової конструкції «пора доказать», а саме присудкового прислівника й інфінітива, де прислівник «пора» підсилює семантику обов'язковості виконання дії, значення якої розкрито інфінітивною формою дієслова «доказать». Імператив заклику — у формі третьої особи множини;

2. Висловлювання адресанта у формі прямих закликів-гасел інклюзивної дії з провідним напрямом дій адресата, спрямованих на досягнення перемоги росії: «За нами победа и правда, враг будет разбит»;

3. Висловлювання адресанта, виражені у формі тверджень про так званий захист росії і миру: «Мы храбро стали на защиту россии... мы прибыли сюда, чтобы не было войны, мы только здесь за этим», що є імпліцитною ознакою виправдовування збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році;

4. Висловлювання з негативною оцінкою конотацією на позначення українського народу та політичного вектора розвитку України: «Идёт жесткая и кровавая борьба с лживым и коварным режимом который не жалеет ни детей,

ни стариков. Враг у порога, мы бьем крепко **горе-украицистов**»;

5. Різні засоби аргументації, якими адресант обумовлює необхідність збройним шляхом скинути уряд української держави: **«Наши деды были фашистов на Украине в великую отечественную войну, мы сейчас повторяем их подвиг россия вместе с нами, желаю нам победы и скорейшего возвращения домой, победа будет за нами. Идёт жесткая и кровавая борьба с лживым и коварным режимом который не жалеет ни детей, ни стариков. Враг у порога, мы бьем крепко горе-украицистов, перевес на нашей стороне, у нас есть всё — воля, решимость, вера, мощное современное оружие, с нами умные грамотные командиры, хорошие вояки и мужики что надо. Проснись народ, вставай с нами в строй. Воевать научим, трудностей не бойся, своих не бросаем. За нами победа и правда, враг будет разбит не сомневайтесь»**;

6. Експліцитні висловлювання спонукального змісту, адресовані кримчанам, «сослуживцям», утілено у формі закликів до війни проти України: **«Проснись народ, вставай с нами в строй. Воевать научим, трудностей не бойся, своих не бросаем. За нами победа и правда, враг будет разбит не сомневайтесь»**;

7. Прогнози, переконання у формі прямого твердження про неминучу перемогу росії: **«За нами победа и правда, враг будет разбит не сомневайтесь»**, що досягнуто живанням дієслівних конструкцій **«будет разбит»**, **«не сомневайтесь»** із семантикою **«станеться»**;

8. Слова та конструкції з вираженою позитивною характеристикою росії та її потенціалу: **«Наша страна, наша армия, самая сильная и сплочённая... перевес на нашей стороне, у нас есть всё — воля, решимость, вера, мощное современное оружие, с нами умные грамотные**

командиры, хорошие вояки и мужики что надо»;

9. Експліцитні висловлювання у формі твердження про жорстокість української влади: **«Идёт жесткая и кровавая борьба с лживым и коварным режимом который не жалеет ни детей, ни стариков»**.

Часто для діагностування закликів у досліджуваних текстах недостатньо виявити лише семантику мовних конструкцій. Важливою є й аргументація вказівок діяти згідно з програмою автора. Визначити її експерт зможе, застосувавши прийоми дискурсивного аналізу, виявивши інтертекстуальні зв'язки всередині досліджуваного тексту. Наприклад, лінгвістичне обґрунтування заклику **«Час віднайти спільні корені Херсонщини й Росії»**, винесеного в заголовок статті, потребує порівняння змісту цього заклику з характеристиками усіх мовленнєвих складників тексту. Алгоритм експертного дослідження у цьому разі може бути таким:

- виявлення належності до політичного дискурсу, про що свідчать і заголовки, і контекст;
- визначення ролі автора тексту (виступає політичним суб'єктом спілкування з адресатом);
- установлення факту досягнення мети — порушення територіальної цілісності України шляхом відокремлення її частини в інтересах російської федерації;
- виявлення програми автора для досягнення мети (указівок переконливого змісту на певні дії адресата);
- виявлення механізмів мовленнєвого впливу на свідомість адресата для керування його вчинками й поведінкою у потрібному напрямі.

У синтезуючих висновках експерт-лінгвіст робить узагальнення,

відповідаючи на запитання, чи містить поданий текст мовленнєві ознаки, які свідчать про можливість учинити порушення територіальної цілісності України. До того ж важливо зауважити, що зміст заголовка заклику й усього тексту відповідає чинній юридичній нормі (ч. 1 ст. 110 Кримінального кодексу України⁹). Юридичну термінологію, ужиту в тексті висновку експерта, застосовано винятково в межах лінгвістичних видів аналізу.

Під час дослідження публікації *«Українці! История дает возможность избавиться от бандеровского гнета, который загнал Украину в глубокую яму. Вставайте на борьбу с киевским режимом и бандеровскими бандами!»*, розміщеної в інтернеті¹⁰, експерт зазначає, що, зважаючи на семантику вживаних слів, висловлювання *«Вставайте на боротьбу»* (укр. *«Вставайте на боротьбу»*) за контекстом застосовано як адресований українцям заклик з метою знищити чинну українську владу та її представників. До того ж адресант зауважує, що реалізувати це можливо, оскільки історія дає такий шанс (за ситуативним контекстом, зважаючи на дату поширення публікації в інтернеті — знищення чинної української влади та її представників має відбутися під час російсько-української війни, розпочатої у 2014 році): *«История дает возможность избавиться от бандеровского гнета»*.

У контексті публікації під *«киевским режимом»* (укр. *«кіївським режимом»*) мається на увазі чинна українська влада на чолі з Президентом В. Зеленським, названа *«режимом»* з негативною оцінкою у значенні *«антинародний, анти-*

демократичний державний устрій», під *«бандеровськими бандами»* (укр. *«бандерівськими бандами»*) маються на увазі представники і структури чинної української влади, на позначення яких ужито лексему *«банда»* із семантикою *«розбійна, злочинна»*. У контексті повідомлення *«избавиться»* (укр. *«позбутися»*), *«на борьбу»* (укр. *«на боротьбу»*) має пряме значення, тобто *«звільнитися шляхом знищення, викорінення»*.

Зважаючи на зазначене вище, звернення до українців містить спонукання виконати дії, що сприятимуть досягненню викладених у контексті положень, а саме: звільнитися від гніту так званих націоналістів (зважаючи на семантику вживаної лексеми *«бандеровский»* як похідної від лексеми *«Бандера»*). Граматичним показником заклику є наявність у його структурі лексеми *«українці»* (укр. *«українці»*), вираженої іменником-звертанням, і лексеми *«вставайте»* (укр. *«вставайте»*), вираженої дієсловом наказового способу (*«Українці!.. Вставайте на борьбу с киевским режимом и бандеровскими бандами!»*).

Отже, іллокутивна сила компонентів досліджуваної мовленнєвої структури виражена у формі прямого заклику-звернення ексклюзивної дії (адресант виключає себе із-поміж виконавців майбутньої дії) підніматися на боротьбу з чинною українською владою, номінованою *«киевским режимом»*, і її представниками та структурами, номінованими *«бандеровськими бандами»*.

Аналіз змісту досліджуваного тексту з урахуванням семантики лексему виявив, що його основною темою та провідною метою є переконання чита-

9 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

10 Ухвалено вирок чоловіку, який вчинив дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу / Сумський райсуд Сумської обл. : офіц. сайт. 18.07.2024. URL: <https://su.su.court.gov.ua/sud1817/pres-centr/novyni/1664397/> (дата звернення: 01.10.2024).

ча в тому, що українці повинні силовим методом (шляхом боротьби) звільнитися від нинішньої української влади та її представників.

Зважаючи на семантику, неможливо однозначно тлумачити будь-яке слово, словосполучення, речення поза контекстом його вживання. *Контекст* — це текст, який оточує досліджуване слово (словосполучення, речення) і перебуває з ним у безпосередньому зв'язку; інтонація, ситуація загалом, яка викликала створення досліджуваного комунікативного повідомлення. Залежно від зазначених чинників слово (словосполучення, речення) може набувати якихось нових або незвичних нюансів значення. Зважаючи на це, експерт зауважує, що за допомогою лексико-семантичного аналізу досліджуваної публікації встановлено, що вона містить:

- 1) заклик до українського народу звільнитися від нинішньої української влади, її представників і структур силовими методами («Українці!.. Вставайте на боротьбу з киевским режимом и бандеровскими бандами!»);
- 2) акцентування уваги на тому, що історія дає можливість позбутися «бандерівського гніту» («История дает возможность избавиться от бандеровского гнета»);
- 3) негативну характеристику діяльності так званих бандерівців («бандеровский гнет»), які, на переконання адресанта, зробили життя в Україні нестерпним.

У висновках експерт зазначає, що наведені висловлювання, поєднані граматично, смисловим навантаженням,

метою, об'єктом, способом реалізації дій, загалом сприймаються єдиною, цілісною, неподільною семантичною одиницею, яка є розгорнутим оцінно-мотивованим закликком-зверненням до невизначеного числа осіб — жителів України — повстати й насильницьким шляхом повалити чинну українську владу, фізично знищивши її.

Наведені висловлювання, зважаючи на їхні стилістичні особливості (оприлюднення в інтернеті з метою впливу на аудиторію в межах суспільно-політичної комунікації), за об'єктивним змістом набувають ознак публічного заклику до здійснення тих дій, про які в них ідеться.

На сучасному етапі розвитку нових напрямів семантико-текстуальних досліджень важливого значення набувають конфліктні тексти у справах щодо захисту честі, гідності, ділової репутації юридичних і фізичних осіб. Захист честі, гідності та ділової репутації врегульовано чинним законодавством (ч. 4 ст. 32 Конституції України¹¹ та ч. 1 ст. 94, ст. 297 Цивільного кодексу України¹²). Наведімо приклад тексту, який потребує аналізування семантики слова / слів, зважаючи на контекст: «Громадянин “Х” під час публічного виступу назвав громадянина “У” “неотесаним дурнем”, “ідіотом, який нічого не розуміє”». Експертові поставили такі запитання: «Які семантичні характеристики мають висловлювання громадянина «Х» на адресу громадянина «У», наведені в наданому для аналізу матеріалі? Чи містять вони образливу інформацію? Чи можуть такі висловлювання завдати фізичній особі моральної шкоди?».

11 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

12 Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.10.2024).

Висновок експерта: «Образа полягає у приниженні честі й гідності особи, вираженому в непристойній формі. Негативно оцінюють її особистість, людські якості, поведінку у формі, яка суперечить спілкуванню, усталеному між людьми. Чи відповідає ця оцінка факту, значення не має. Вона підриває авторитет особистості в суспільстві, зачіпає почуття самоповаги. Хоча, слід зауважити, що негативна оцінка, навіть коли є неправильно за своєю сутністю, не утворює об'єктивного складу образи. Для наявності образи приниження честі й гідності має бути здійснене в непристойній формі. В іншому разі будь-яку критику, яка зазвичай підриває авторитет і зачіпає почуття самоповаги особи, яку оцінюють негативно, можна трактувати як образу. Ображаючи, адресант вербально принижує честь і гідність адресата за допомогою нецензурних або грубих слів.

Словник української мови дає такі визначення лексемам із тексту: «Дурень — 1. розм. Розумово обмежена, тупа людина // лайл. Уживається з метою образити кого-небудь, засудити чийсь поведінку»¹³, «Ідіот — 1. Людина, хвора на ідіотизм. 2. лайл. Дурень, недоумкувата людина»¹⁴.

Отже, порівняння викладеної вище інформації зі значенням слова «дурень» за словником дає змогу дійти висновку, що словосполучення «неотесаний дурень» принижує честь і гідність особи, має емоційно-експресивне забарвлення і є образою. Вираз «ідіот, який нічого не розуміє» має негативну конотацію. Отже,

у контекстовому значенні досліджуваного текста висловлювання «Х» на адресу «У» є негативною характеристикою особи, тож принижує її честь і гідність, завдає їй моральної травми.

Тож ключовим компонентом алгоритму проведення лінгвістичної експертизи в описаному випадку є визначення семантики та характеру вжитих мовних одиниць тексту. Важливого значення вони набувають і під час дослідження текстів іншого змісту, скажімо, соціально-політичного.

Наприклад, поетичний текст під назвою «Так вот за что они нас так не любят»:

«За Крым, что ушел
не спросив разрешения,
За тухлое тетушки Нуланд печенье.
За чистый Донецк,
что уже не вернётся,
За «вату», которая всё не сдаётся.
За ядерный статус и праздник Победы,
(Как жаль, не добили
бандеровцев деды!)
За Армию, Тополь, Калибр и Армату,
За болт, что положен
на Штаты и НАТО.
За Сирию, космос и олимпиаду,
За каждый успех,
достижение, награду.
За то, что был Жуков,
Кутузов, Ватутин,
За то, что сегодня
в России есть Путин»¹⁵.

Експерт, визначивши лексичне значення ключових слів, зазначає, що

13 Дурень / Академічний тлумачний словник української мови. В 11 т. // за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970—1980. Т. 2 : Г—Ж ; ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. С. 437. URL: <https://sum.in.ua/s/Durenj> (дата звернення: 01.10.2024).

14 Ідіот / Там само. Т. 4 : І—М ; ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко, П. Й. Горецький. 1973. С. 12. URL: <https://sum.in.ua/s/Idiot> (дата звернення: 01.10.2024).

15 У Луцьку судили пенсіонерку, яка виправдовувала агресію рф в «Однокласниках» / ВолиньPost : офіц. сайт. 21.08.2024. URL: <https://www.volynpost.com/news/243360-u-lucku-sudyly-pensionerku-iaka-vypravdovuvala-agresiyu-rf-v-odnoklasnykah> (дата звернення: 01.10.2024).

в тексті вжито лексику як у прямому (словниковому), так і переносному (метафоричному) значеннях; речення — прості та складні. Далі визначає об'єктивний зміст тексту шляхом контекстуально-інтерпретаційного, понятійно-змістового, функціонально-прагматичного, формально-граматичного й лексико-семантичного аналізу: «Адресант інформує адресатів про те, за що українці не люблять росіян, а саме: а) за втрачений, на переконання адресанта, Крим (“За Крым, что ушел не спросив разрешения”); б) за нереалізовані ідеї Євромайдану (“За тухлое тетушки Нуланд печенье”), семантика висловлювання обумовлена геополітичним мемом, пов'язаним з роздаванням продуктів на Євромайдані офіційним представником Держдепартаменту США Вікторією Нуланд; в) за звільнений від українців Донецьк, який, на переконання адресанта, уже ніколи не буде українським (“За чистый Донецк, что уже не вернётся”), у чому відображено підтвердження належності до росії частини території України (Донецької області), що є імпліцитною ознакою заперечення тимчасової окупації частини території України; г) за спротив вояків збройних сил російської федерації, які продовжують воювати (“За «вату», которая всё не сдаётся”), що підтверджено вживаною лексемою “вата” — похідної від лексеми “ватник” із семантикою прізвищ осіб, які підтримують сучасний політичний режим в росії, його внутрішній і зовнішній політичний курс, а отже (за ситуативним контекстом) — війну, а також лексемою “не сдаётся” із семантикою “не припиняє опір”; д) за обраний росією статус ядерної держави і (за ситуативним контекстом) погрози ядерною зброєю всьому світу, за курс росії на підтримку та продовження ідей і політики радянського союзу (“За ядерный статус и праздник Победы”). У висловлюванні

“*(Как жаль, не доби́ли бандеровцев деды!)*” реалізується емоційно-експресивна думка адресанта, виражена лексико-граматичним показником “как жаль” щодо того, що представників національного визвольного руху в Україні часів Степана Бандери, послідовники якого (свідомі українці) продовжують його ідеї з відстоювання національної незалежності, зокрема на сучасному етапі російсько-української війни, радянський режим не знищив; е) за важке озброєння, наявне в арсеналі російських збройних сил: дрони, ракетні (балістичні) комплекси, танки (“За Армию, Тополь, Калибр и Армату”); ж) за політичний курс росії без НАТО і США: “За болт, что положен на Штаты и НАТО”; и) за збройну агресію росії проти Сирії, досягнення росії в освоєнні космічного простору, спорті тощо (“За Сирию, космос и олимпиаду, / За каждый успех, достижение, награду”); к) за радянського полководця Жукова, радянського воєначальника, генерала армії Ватутіна, російського полководця франко-російської війни 1812 року Кутузова; л) за президента росії путіна».

Наведемо інший приклад із практики авторки статті. Зважаючи на значення смислотвірних лексем, експерт визначає об'єктивний зміст таких наданих на дослідження висловлювань: «*Хохлам не смотреть. Крышу сорвет. Мариуполь через полгода после освобождения от укронацизма*». У висловлюваннях «*Хохлам не смотреть. Крышу сорвет*», виражених у формі застереження, адресант повідомляє про те, що українцям, названим «хохлами» з вираженою негативною конотацією, не слід дивитися відео, оскільки побачене вплине на них негативно. Негативний вплив на лексичному рівні виражено фразеологічним зворотом «*Крышу сорвет*» із семантикою «з'їхати з глузду», «збожеволіти». Заключне висловлювання публікації реалізує повідомлення адресанта про

місто Маріуполь після пів року його так званого звільнення від українців, номінованих «українофашистами» з негативною оцінкою. Уживана лексема «звільнення» є імпліцитною ознакою заперечення тимчасової окупації частини території України, а саме Донецької області, шляхом підміни окупації території України її так званим звільненням («*Маріуполь через півроку після звільнення від українофашизму*»).

У вік потужного розвитку інформаційних технологій важливого значення набуває питання впливу віртуальної комунікації на суспільне й політичне життя, що є предметом семантико-текстуальної експертизи. Сьогодні соцмережі часто є інструментом поширення фейкової інформації, засобом підбурювання до різного роду деструктивних дій за допомогою закликів, пропаганди, погроз, спонук, маніпулювання думкою. Саме тому актуальними залишаються лінгвістичні дослідження медіатекстів (звернень, коментарів, виступів, постів, статей тощо) із позицій наявності у них замаскованих значень мовних конструкцій з метою виявити й дослідити засоби впливу на свідомість людей. Складовими таких текстів можуть бути як вербальні одиниці, так і невербальні елементи (знаки, символи, зображення, смайли, меми, піктограми тощо), залучені у вербальний текст з метою інтенсифікувати процес передавання інформації та вплинути на громадську свідомість. Наприклад (із практики авторки статті), аналізуємо публікацію, розміщену в інтернеті: зображення бабусі з прапором радянського союзу на тлі символу російського вторгнення в Україну (Z) із таким текстом: «*Украинские солдаты хотели посмеяться над*

“глупыми русскими совками”. Но волна постов с этой героической бабушкой говорит о том, что они ошиблись! И в результате, они только создали нам новый символ Мужества, Отваги и Чести!»¹⁶. Маємо визначити об'єктивний зміст висловлювань за лексичним значенням уживаних ключових слів. Далі зазначаємо, що під час лексико-семантичного, формально-граматичного аналізування висловлювань, зафіксованих у досліджуваній публікації, встановлено, що вжито загальноживану лексику переважно в прямому (словниковому) значенні, речення — прості та складні.

Адресант інформує, що українські солдати хотіли посміятися над росіянами літнього віку, на позначення яких вжито метафоричне утворення «совки» з позначенням людей, які жили в часи СРСР: «*Украинские солдаты хотели посмеяться над “глупыми русскими совками”*». Зображення бабусі з прапором радянського союзу та герба СРСР також символізує радянські часи. У наступному висловлюванні у формі розповідної конструкції адресант інформує адресатів про те, що українські солдати помилилися, що засвідчила значна кількість постів в інтернеті на підтримку «героической бабушки», а отже, ідей колишнього радянського союзу: «*Но волна постов с этой героической бабушкой говорит о том, что они ошиблись!*». Метафоричне словосполучення «героическая бабушка» ужито з комунікативною метою героїзації росіян літнього віку та її проєкції на сучасні військові події. Останнє підтверджено зображенням «героической бабушки» на тлі символу російського вторгнення в Україну (Z). Під метафоричним словосполученням «волна постов» маєтись на увазі значна кіль-

16 Вироки у справах щодо поширення забороненої інформації: як і за що карають українців / Zmina : офіц. сайт. 30.12.2022. URL: <https://zmina.info/news/poshyrennya-zaboronenoji-informacziyi-novi-statti-ta-vyroky-za-nymy/> (дата звернення: 01.10.2024).

кість осіб, які підтримують ідеї колишнього радянського союзу та російське вторгнення в Україну (збройну агресію російської федерації проти України). У заключному висловлюванні публікації адресант повідомляє про створення для росії нового символу мужності, відваги й честі в особі «героической бабушки» унаслідок негативної реакції українських солдат, з одного боку, і масової підтримки в інтернеті, з іншого: «И в результате, они только создали нам новый символ Мужества, Отваги и Чести!».

Отже, контекстуально-інтерпретаційний, понятійно-змістовий, функціонально-прагматичний, формально-граматичний і лексико-семантичний аналіз, а також урахування зображень до тексту дали експертові змогу визначити, що об'єктивний зміст досліджуваних висловлювань містить виправдовування збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, аргументацію захисту росіянами ідей колишнього радянського союзу з проєкцією на сучасні воєнні події (російську «героическую бабушку» багато хто підтримав у соцмережі).

Для проведення семантико-лінгвістичної експертизи медійного тексту рекомендуємо застосувати семіотичний підхід до аналізу, який передбачає трактування тексту як осмисленої послідовності будь-яких знаків. Як слушно зауважує науковиця Н. Зражевська, «семіотичний аналіз дає можливість зрозуміти позиції тих, хто створює, і тих, хто сприймає матеріали медіа; зазирнути у внутрішню структуру, логіку, ідею послання»¹⁷.

Пропонуємо такий алгоритм аналізування медіатекстів деструктивного змісту:

- семантичний аналіз слів тексту в прямому значенні;
- семантичний аналіз слів тексту в переносному (підтекстовому) значенні;
- інтерпретаційний аналіз тексту загалом;
- інтерпретаційний аналіз варіантів сприйняття тексту;
- аналіз ключових ідей, які зумовлюють загальну спрямованість тексту.

Уважаємо, що дослідження текстів медіапростору має починатися з дискурсивного рівня, який передбачає аналізування специфічних слів, візуальних знаків, що сприймаються на поверхневому рівні. Далі аналізування за допомогою розшифровки має бути спрямоване на розкриття глибших рівнів значень.

Скажімо, досліджуючи смс-повідомлення, електронні листи на предмет наявності в них ознак залякування (попередження, погрози), судовий експерт-лінгвіст має залучити до проведення дослідження як семантичний, комунікативно-прагматичний підходи, так і семіотичний, який передбачає вивчення системи знакових утворень (на кшталт смайлів погрозливого змісту). Така необхідність продиктована специфікою медійних матеріалів, адже судовий експерт досліджуватиме переважно креолізовані тексти. Мовні конотації таких повідомлень, листів зазвичай локалізовано в лексиці негативного, образливого, лайливого, згубного, зневажливого змісту. Завдання експерта-лінгвіста — визначити об'єктивний зміст ключових слів, словосполучень, речень і всього тексту загалом, дібрати варіанти розуміння вербальних і невербальних конструкцій, виявити

17 Зражевська Н. І. Використання семіотичного методу в аналізі медіакультури. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2013. № 3—4. С. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_3-4_5 (дата звернення: 01.10.2024).

модальність, експресивність повідомлень, розпізнати ступінь вираженості модальної оцінки дій автора й емоційної оцінки наслідків відмови адресата від виконання чогось на кшталт «*тобі (твоїм рідним) буде погано, якщо...*». Має рацію дослідниця І. Гарбера, яка зауважує: «Встановлення факту погрози має спиратися не на суб'єктивне сприйняття певного висловлення його адресатом, а насамперед на об'єктивну реальність тексту»¹⁸. На думку Є. Ковкіної, також важливо взяти до уваги всі комунікативні складники досліджуваного тексту: «Синтаксичне вираження іллокутивної складової, реакцію реципієнта, обсяг висловлюваних фраз, модальність слів і словосполучень, експлікацію задуму адресанта, мовленнєві стратегії й тактики»¹⁹.

Тексти з ознаками імпліцитних погроз варто перевірити на наявність специфічного тону (різкий; такий, що лякає), який розпізнають за вжитою інвективною лексикою, екстралінгвальними чинниками, що характеризують ситуацію агресії (конфлікт, ворожнеча тощо), указівок на небажані наслідки для адресата в разі відмови прийняти «програму» автора, відсутність або надмірне акцентування на ввічливості. Наприклад, для того щоб визначити міру вияву дій, що спричинили самогубство, експерт-лінгвіст має зважати на лінгвістичні, ситуативні й особистісно-значимі ознаки, які потрібно виявити в контексті або мовленнєвій ситуації з урахуванням форми вияву мовної агресії, інтенції адресанта та сприйняття її адресатом. Розгляньмо це питання докладніше.

До лінгвістичних ознак належать:

- семантична ознака з урахуванням характеру оцінювання (негативне оцінювання людини, її зовнішності, учинків, поведінки лексикою принизливою, глузливою, цинічною);
- експресивна характеристика, тобто характер експресивно-емоційного оцінювання (лайлива, вульгарна, зневажлива тощо);
- соціально-функційна характеристика (вульгарно-просторічна, жаргонна, інвективна, обсценна лексика).

Лінгвістичні ознаки визначають за словниками та спеціальною довідковою літературою, залежно від їхнього лексичного значення, сукупності стилістичних ознак і аналізу.

Ситуативні ознаки (визначають з контексту шляхом аналізу мовленнєвої ситуації, стилістичного аналізу):

- характер ситуації конкретного(-их) мовленнєвого(-их) акту(-ів): місце й обставини дії; соціальна роль адресата й адресанта; публічність / непублічність мовлення; обстановка мовлення (емоційно-підвищена; образлива; загрозна; така, що лякає; тощо);
- особливості мовлення й контексту мовленнєвої ситуації (тип і характер висловлювань та реплік, їхнє місце в контексті; інтонаційне оформлення, наявність погрозливих, принизливих невербальних засобів);
- інтенції мовця (принизливі; образливі; шантажувальні; спонукальні до певних дій; усупереч бажанню адресата примушувальні до вчинення певних дій; такі,

18 Гарбера І. В. Основи лінгвістичної експертизи тексту : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2020. С. 84—85. URI: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/2420> (дата звернення: 01.10.2024).

19 Ковкіна Є., Алоян М., Авоян Л. Зазнач. твір. С. 105. DOI: [10.32353/khrife.3.2022.06](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.06) (дата звернення: 01.10.2024).

що завдають фізичних страждань; тощо).

Особистісно-значимі ознаки (зумовлені предметно-тематичним, логіко-граматичним, інтент-аналізом):

- характер оцінного судження (хто / що конкретно оцінює: адресата як особистість чи його поведінку, дії, учинки, які свідчать, що ця особа поводить не так, як бажає адресант);
- природа емоційно-негативного оцінювання (мета — демонстрування нікчемності адресата або вираження негативного ставлення до його поведінки, учинків, дій);
- функція нормованих (необразливих) слововживань у конкретній(-их) мовленнєвій(-их) ситуації(-ях): бажання образити, принизити, зганьбити адресата (у такому разі мовець оцінює адресата як особистість: із позиції його особистісних моральних рис, рис характеру, вдачі тощо); виразити презирство, зневагу, примусити адресата до певних дій і, як наслідок, висловити негативне власне (суб'єктивне) ставлення (у такому разі оцінюють учинки, поведінку, дії адресата).

Засоби психологічного впливу на адресата:

- сугестія (навіювання певних вражень, ідей, уявлень, переконань у неповноцінності, розумовій відсталості, фізичній недорозвиненості адресата тощо);
- ігнорування (ізоляція) соціумом;
- булінг (цькування, залякування, задирання; від англ. *bully* — хуліган, задирака, грубіян, *to bully* — задиратися, знущатися) —

тривалий процес свідомого жорстокого ставлення, агресивної поведінки, щоб заподіяти шкоду, викликати страх, тривогу або ж створити для людини негативне середовище. Друге визначення: *булінг* — різновид насильства; навмисне довготривале (повторюване) фізичне або психологічне насильство з боку індивіда або групи, які мають певні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо) щодо індивіда, відбувається переважно в організованих колективах з певною особистою метою (наприклад, бажання заслужити авторитет у певних осіб)²⁰;

- кібербулінг — приниження людини через образливі репліки в смс-повідомленнях, електронних листах, коментарях у чатах; уживання зображень залякування, поширення пліток тощо.

Засоби вербального впливу на адресата:

- уживання висловлювань, в об'єктивному змісті яких наявне приниження людської гідності адресата (обзивання, глузування, висміювання тощо);
- уживання висловлювань (мовленнєвих конструкцій), в об'єктивному змісті яких наявний примус до певних дій, що суперечать волі й бажанню адресата, з ознаками погрози («*Ти це робитимеш, інакше пошкодуєш!*»);
- наявність інтенції мовця зі значенням примусу до вчинення певних дій усупереч бажанню адресата;
- наявність інтенції мовця зі значенням схилення до вчинення

20 Ожйова О. М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 2009. Т. XV. С. 159—160.

суїциду (за наявності у адресанта реальних намірів довести адресата до самогубства).

До лексико-граматичних засобів вираження тактики доведення до самогубства можуть належати:

- уживання лексем зі значенням образи, глузування, обзивання, вимагання (грошей, їжі, речей та ін.), примусу, заборони, покарання тощо;
- уживання риторичних запитань, питальних речень («*Ти знав про... Чому ж не зробив?*»);
- уживання висловлювань, речень з дієсловами-присудками у формі наказового способу минулого й майбутнього часу («*Ти цього не зробив, але ти це зробиш!*»).

Екстралінгвальні (позамовленнєві) засоби впливу на адресата:

- образливі жести;
- нанесення тілесних ушкоджень;
- заподіяння шкоди речам;
- конфліктність ситуації, яка вселяє (породжує) страх, тривогу;
- загрозлива інтонація; грубий, підвищений тон голосу і такий, що лякає, жахає; крик.

У текстах з непрямим вираженням пропаганди зазвичай уживають метафори, евфемізми, лексику негативного забарвлення, спрямовану на засудження когось або чогось, а також позитивні слова та фрази з метою виправдати свої дії й наміри. Для розкодування таких текстів, виявлення їхніх маніпулятивних маркерів у практиці експертів радимо застосовувати знання з когнітивної лінгвістики. За визначенням мовознавців, когнітивна лінгвістика розширює мову не як «систему в самій собі і для самої себе»²¹, а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування

системи було б неможливим. Під час дослідження текстів знання з когнітивної лінгвістики допоможуть експертові виявити мовні ознаки пропаганди, з'ясувавши об'єктивний зміст ідей, поглядів, уявлень автора; спонукань до дій, а також визначити механізми передавання інформації, яка надходить до людей з метою впливу на них, побудови ними умовиводів і прийняття конструктивних рішень. Когнітивні механізми та структури інтенціональності (намірів) автора досліджуваного тексту передаються через свідомий відбір фактів та аргументів викривленого або неправдивого змісту. Тому вважаємо за необхідне виявляти їх і об'єктивно оцінювати, як і різноманітні форми пропаганди через заклики, повчання, поради, застереження, вимоги, погрози тощо.

У когнітивній моделі мови тексту з ознаками пропаганди чільне місце посідає дослідження метафори, яку уживають з метою приховати правду в намірах автора й отримати позитивну реакцію широких верств населення на поширювані ідеї та моделі поведінки. Наприклад, поширеними прийомами маніпулювання свідомістю людей у сучасних текстах є заміна слів: «убивство» на «ліквідація», «загиблі» на «утрати», «війна» на «спецоперація» тощо. Завдання експерта-лінгвіста – розпізнати підмінені, підтасовані факти, дослідивши синхронічну семантику зазначених вище слів, часто вживаних сьогодні через наміри колабораціоністів приховати правду про терористичні дії російської федерації проти України.

Шляхом контекстуально-інтерпретаційного, понятійно-змістового, функціонально-прагматичного, формально-граматичного і лексико-семантичного аналізу досліджуваного тексту (із практи-

21 Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ, 2006. С. 146. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000573> (дата звернення: 01.10.2024).

ки авторки-експертки: *«Денис Пушилин с визитом посетил филиал Шахты “Холодная балка ГУП ДНР” “Макеевуголь” глава ДНР Денис Пушилин поздравил шахтёров с наступающим праздником и отметил важность Дня шахтёра для Донбасса».*

Також Глава Республіки заявив, що необхідно розвивати вугільну галузь, незважаючи на стримувальні фактори. Як виявилось, близько 180 працівників шахти беруть участь в звільненні операції. В зв'язі з цим зменшено об'єм видобутку, робота переведена в три зміни. «Обстріли нас не сломають, як би противник ні старався, тому що характер у нас такий – шахтёрський», – підкреслює Денис Пушилин» експерт визначає такий його об'єктивний зміст: адресант інформує адресатів про візит ватажка незаконних збройних формувань так званої ДНР Дениса Пушиліна, номінованого адресантом «главою ДНР», до філіалу шахти «Холодна балка ГУП ДНР» «Макеевуголь», під час якого він привітав шахтарів з майбутнім святом – Днем шахтаря: *«Денис Пушилин с визитом посетил филиал Шахты “Холодная балка ГУП ДНР” “Макеевуголь”, глава ДНР Денис Пушилин поздравил шахтёров с наступающим праздником и отметил важность Дня шахтёра для Донбасса».* У висловлюванні «глава ДНР Денис Пушилин» імпліковано визнання й підтримку самопроголошеного державного утворення ДНР і його керівництва, а отже, заперечення тимчасової окупації частини території України (Донецької області). У наступному висловлюванні адресант інформує адресатів про те, що ватажок незаконних збройних формувань так званої ДНР Денис Пушилін, номінований адресантом «Главою Республіки», заявив про необхідність розвитку вугільної галузі, незважаючи на стриму-

вальні чинники: *«Также Глава Республики заявил, что необходимо развивать угольную отрасль, несмотря на сдерживающие факторы».* Далі у висловлюваннях *«Как оказалось около 180 работников шахты участвуют в освободительной операции. В связи с этим уменьшен объём добычи, работа переведена в три смены»* розкрито сутність стримувальних чинників. Ідеться про те, що багато шахтарів (майже 180 працівників) беруть участь в «звільненні операції», названій так пушиліним (як і всією Росією на чолі з Путіним!), через що зменшився видобуток вугілля і роботу перевели в режим трьох змін. Евфемізм «звільненні операція», уживаний у дискурсивно-змістовій площині досліджуваної публікації на позначення так званої спеціальної воєнної операції на території України, засвідчує наявність у публікації висловлювань з вираженою іллокуцією виправдовування збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, так званим звільненням (за контекстом – російська федерація здійснює збройну агресію («спецоперацію») із метою звільнення («денацифікації», «демілітаризації») України).

В останньому повідомленні *«Обстрелы нас не сломают, как бы противник ни старался, потому что характер у нас такой – шахтёрский», – подчеркнул Денис Пушилин»* адресант інформує адресатів про висловлювання Пушиліна, які містять:

- 1) переконання в перемозі над супротивником, яким, за ситуативним контекстом, є ЗСУ і Україна загалом,
- 2) заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, зокрема шляхом представлення її як внутрішнього громадянського

конфлікту, перекладання провину за збройну агресію на Україну (на граматичному рівні виражені вживаними фразами «Обстрелы нас не сломят», «как бы противник ни старался»).

Під час дослідження текстів, у яких реалізовано стратегію отримання будь-якої вигоди, вважаємо за доцільне застосовувати прийоми лінгвопрагматичного аналізу, які дадуть змогу визначити наміри адресанта, також часто приховані. Основою лінгвістичної прагматики як розділу мовознавчої науки є принципи антропоцентризму. Тому аналіз, за визначенням С. Шабат-Савки, має бути спрямованим на дослідження особливостей «використання й функціонування мовних знаків у процесі спілкування у взаємозв'язку з адресантно-адресатним континуумом, стосунками між комунікантами, у контексті цілісної мовленнєвої ситуації — співвідношенням вербальних та невербальних засобів комунікації»²². У досліджуваних текстах вказівки адресанта вчинити певні дії на його користь можуть виражатися за допомогою благання, прохання, запрошення, поради, пропозиції, дозволу, інструкції, розпорядження, застереження, наказу, вимоги, заборони, погрози тощо. Тому аналізування текстів, у яких реалізовано стратегію вимагання, має бути спрямоване на виявлення й дослідження таких полісемічних локуцій: від запрошення вчинити певні дії на користь автора мовлення — до агресивного наполягання на тому, щоб адресат дослухався та виконав їх. На лексичному рівні вказівки зробити щось, діяти згідно з інтересами автора тексту виражають за допомогою лексем із семантикою «просити», «радити», «пропонувати», «зобов'язувати», «наказувати»,

«забороняти» тощо. Одним із головних чинників, який свідчить про наявність у тексті висловлювань у формі пропозицій, обіцянок, є дієслова-присудки у формі наказового способу (граматичний рівень).

Пропонуємо такий алгоритм експертного дослідження із власної практики. Дослідженню підлягає об'єктивний зміст висловлювань «А» у текстовому відтворенні розмов: «Будуть вони твоє обвинувачення підтримувать, не буде, халатно, перенесуть, прийдуть, поняв, от надо ну. Тобі надо балакати з Андреем Васильовичем, шо... наши дії»; «Ну надо ж взятку дать шоб... так надо ж вам... Скажати мені, а я поїду на перемовини, все»; «Вони рішають, вони ждуть, я с, ну, я ж, все, ми передали, підозру тобі уже в'ї.и за взятку, все, тепер же ж... оце шось ждѡм. Ну мені ж надо шоб ідті тудя на перемовини знать вашу позицію. Ну, ми ложем х.й, всьо, работаєм. Ми дайом там, дайом, поняв? Тобі надо порадитись з Андреем Васильовичем»; «Скажем так, еслі б я пашол просіть за тебя, я б всьо равно услугу какую то оказал еквівалентну. Андрей еслі б прасіл за тебя — леса б прівьоз, у него сваі... от я уверен. С тобой это ж одноразовая акція, ніхто не собірається с тобой дружить, понімаєш? Со мной он дружит і я ему могу щас от... оце как ти со своїм другом, ну поняв? Давай на рибалку сходим, всьо... гадітья, поняв і шото там... Ілі, пріходи ко мне на шашлик, поняв? Не хочу об етом гаваріть, всьо будет ах..но, я уверен. Вась, тока... не с кем не базарь, кроме нас. Вася, все преступают закон, все, ...для таво і существуете пражуратура і суд там і паліция, шоб это пресікать. Проста до одніх даходіт от с первого раза, люди переживают всьо, а до других не даходіт, ані снова... панімаєш? Не карі себя...».

22 Шабат-Савка С. Т. Роль антропоцентричного фактора у моделюванні діалогічних ситуацій. *Лінгвістичні студії*. 2005. Вип. 13. С. 362.

Шляхом предметно-тематичного, логіко-змістового, лексико-семантичного, контекстуально-інтерпретаційного, контекстологічного та прагматичного аналізу, інтент-аналізу експерт визначає об'єктивний зміст висловлювань «А»: висловлювання адресанта «А» містять повідомлення для адресата («В») про дії органів судочинства, якщо «В» дасть гроші. За ситуативним контекстом ідеться про суму у 5 тисяч доларів США. За таких умов органи судочинства підтримуватимуть обвинувачення «В» «халатно», переноситимуть засідання тощо: «Будуть вони твоє обвинувачення підтримувати, не буде, халатно, перенесуть, прийдуть». У подальших висловлюваннях, розкриваючи основне питання ситуації спілкування (надання грошей), адресант «А» адресує співрозмовникові («В») настанови щодо його подальших дій: поговорити з Андрієм Васильовичем (за контекстом — із «С»), повідомити про своє остаточне рішення, дати гроші адресантові, який поїде з ними на перемовини (за ситуативним контекстом — до «Д») із метою передати йому («Д») ці гроші: «Тобі надо балакати з Андрієм Васильовичем, що... наши дії... Ну надо ж взятку дать щоб... Ну так надо ж вам... Сказати мені, а я поїду на перемовини, все». У висловлюваннях адресанта «от надо ну... Ну надо ж взятку дать щоб» реалізовано спонування дати грошей адресантові «А» для подальшої їх передачі «Д», на граматичному рівні виражене вживаними вигуком «ну» із семантикою заохочення та предикативом «надо» як формотворчої лексеми наказового способу дієслова «дать», що підсилює категоричність безумовного виконання того, що слід зробити.

Далі адресант «А» у формі розповідної конструкції інформує адресата («В») про те, що органи поліції вирішують питання «В», якому вже вручили підоз-

ру у спробі дати хабар (за ситуативним контекстом — працівникам поліції), і чекають остаточного рішення від «В», тому йому (адресантові) перш ніж іти на перемовини (за ситуативним контекстом ідеться про вирішення питання «В» шляхом хабара для «Д»), потрібно знати, чи згоден «В» дати хабара: «Вони рішають, вони ждуть, я с, ну, я ж, все, ми передали, підозру тобі уже в'їли за взятку, все, тепер же ж... оце щось ждьом. Ну мені ж надо щоб іті туда на перемовини знать вашу позицію». У подальших висловлюваннях адресанта експліковано настанову, звернену до адресата («В»), виражену в категоричній формі, яка не передбачає неприйняття позиції адресанта у вирішенні питання «В» шляхом хабара: «Ну, ми ложем х..й, всьо, работаем. Ми даюм там, даюм, понял?». На граматичному рівні настанову виражено дієсловами недоконаного виду активного стану із семантикою обов'язковості («ложем», «работаем», «даюм») і питальною конструкцією. В останньому реченні адресант висловлює власне переконання, адресоване «В», на граматичному рівні виражене словом «надо» із семантикою обов'язковості, у необхідності порадитися «В» з Андрієм Васильовичем (за контекстом ідеться про «С»): «Тобі надо порадитись з Андрієм Васильовичем». Із контексту попередніх розмов («Я гаварю пять, если Андрей уверен в двухе — харашо, я отнесу двуху, я уверен — пять») стає зрозумілим, що у досліджуваних висловлюваннях ідеться про наполегливе переконання, адресоване «В», у необхідності дати хабара у сумі 5 тисяч доларів (а не 2 тисячі доларів!), мотивоване тим, що за послугу слід розплачуватись еквівалентною (рівноцінною) послугою, а також тим, що передача хабара для «В» буде одноразовою, номінованою адресантом «акцією»:

«Скажем так, если б я пашол просить за тебя, я б всё равно услугу какую то оказал эквивалентну. Андрей если б прасил за тебя — леса б привёз, у него свай... от я уверен. С тобой это ж одноразовая акция». У подальших висловлюваннях адресант інформує адресата про дружні стосунки з «Д» (за ситуативним контекстом): «Со мной он дружит і я ему могу щас от... оце как ти со своїм другом, ну понял? Давай на рибалку сходим, всё... гадітся, понял і што там... Ілі, пріході ко мне на шашлик, понял?», що є імпліцитною ознакою спроби адресанта переконати адресата у вирішенні питання на його (адресата) користь. Висловлювання «Не хочу об этом гаварить, всё будет ах..но, я уверен» реалізує переконання адресанта у позитивному для адресата («В») вирішенні його питання. Подальше висловлювання («Вась, тока... не с кем не базарь, кроме нас») має виражену іллокуцію прохання адресанта, адресоване адресату, нікому не говорити про свою справу і ні з ким не домовлятися про її вирішення (за ситуативним контекстом — адресант усе вирішить сам через «Д» з подачі «С»). Заключні висловлювання про те, що «все преступают закон» і не варто докоряти собі за вчинені дії, реалізують комунікативну інтенцію адресанта емоційно-експресивного впливу на адресата з метою схилити останнього до прийняття рішення дати хабара у 5 тисяч доларів: «Вася, все преступают закон, все... для таво і существует пракуратура і суд там і палиция, шоб это пресікать. Проста до одніх даходит от с первого раза, люди переживают всё, а до других не даходит, ані снова... панімаеш? Не карі себя».

У висновку експерт зазначає, що в об'єктивному змісті висловлювань «А» йдеться про те, що необхідно, щоб «А» дав від «В» гроші у сумі 5000 доларів

США для їх подальшої передачі «Д» за допомогу «В». Висловлювання мають форму настанов, спонукання, переконання, схилення.

Висновки

Семантико-текстуальна експертиза сьогодні — один з пріоритетних видів експертиз. Вона призначена для отримання фактичних даних із конкретних питань досудового розслідування та судового розгляду. Повсякчас збільшується кількість експертиз, які призначають із метою визначити в текстах заклики до протиправних дій; ознаки приниження людської честі, гідності, ділової репутації; погрозу, пропаганду певних ідей тощо. Під час проведення семантико-текстуальної експертизи експерт має послуговуватися спеціальними знаннями з лінгвістики. Застосування елементів описового, семіотичного, лінгвопрагматичного, семантичного, інтерпретаційного, когнітивного аналізу у процесі дослідження текстів — один із можливих підходів. Для досягнення високої якості експертиз необхідно виробити єдині методологічні принципи застосування спеціальних знань.

Подальший напрям вивчення заявленої проблеми передбачає як поглиблення, деталізацію викладених положень, так і залучення до аналізу текстів інших методів і прийомів лінгвістичної експертизи тексту (зіставного, стилістичного тощо). Ними можна послуговуватися під час проведення як зазначених вище, так і інших різновидів лінгвістичних експертиз: у справах про введення в оману; із правового захисту товарного знака (логотипа); з ідентифікації власних назв; експертизи текстів, що порушують законодавство України про мову, та ін.

**Combinations of philological
knowledge application
while forensic linguistic
(semantic and textual) examination**

Nelia Medvid

This article purpose is to outline variants of philological knowledge application in the course of linguistic (semantic and textual) examination. For achieving this goal, general scientific and special research methods were used. The necessity of new scientific developments in the field of semantic and textual examination due to political and social requirements of the time is substantiated. Complexity of the work of linguistic expert due to the lack of methods for conducting forensic semantic and textual examination is noted. Possible options for applying philological knowledge in analyzing texts with signs of appeals, intimidation, propaganda, and profit are considered. The author outlines recommendations for research on texts using elements of semiotic, linguistic and pragmatic, semantic, stylistic, subject and thematic, formal and grammatical, descriptive, interpretive analysis, content analysis, and knowledge of cognitive linguistics. An example from the author's own practice of researching a conflict text in a case of protection of honor, dignity, business reputation of an individual, as well as texts with socio-political content is given. The algorithms of forensic research of appeals and media texts are presented. Theoretical aspects and methodological recommendations for identifying the main signs of suicide in the text at the psychological, verbal and extra-verbal levels are highlighted. It is proved that semantic and textual research requires a thorough professional knowledge of linguistics.

Keywords: forensic semantic and textual examination; coherence; perlocution; locative formations; performatives; cognitive linguistics; semiotic approach; linguo-pragmatic analysis; extralinguistic factors; invective vocabulary; creolized text.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

**Відмова
від відповідальності**

Засновники не грали жодної ролі в розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішеннях про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Авторка зробила свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

**Декларація
щодо конфлікту інтересів**

Авторка заявляє, що у неї відсутній конфлікт інтересів.

References

- Budko, T. V. (2015). Naukoznavchi ta movni vymohy do sudovo-ekspertnykh metodykh [Gnoceological and Linguistic Requirments for Forensic Expert Methods]. *Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 60. URL: [krise_2015_60_11.pdf](#) [in Ukrainian].
- Budko, T. V. (2015). Sudovo-lingvistychna ekspertyza: ob'iektyvna neobkhdnist ta sub'iektyvni faktory halmuvannia yii rozvytku [Forensic Linguistic Examination: Objective Necessity and Subjective Factors of Inhibition of Its Development]. *Sudovo-ekspertna diialnist: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku : mat-ly kruhl. stolu* (Kyiv, 23.04.2015). Kyiv. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/bf952a6c-674c-449a-9224-7ed3cabd83c3/content> [in Ukrainian].
- Budko, T. V. (2017). *Problemni pytannia sudovo-lingvistychnoi semantyko-tekstualnoi ekspertyzy movlennia ta rekomendatsii shchodo yikh vyrishennia (na materialakh kryminalnykh provadzhen)* [Problematic Issues of Forensic Linguistic Semantic and Textual

- Speech Examination and Recommendations for Their Solution (Based on the Materials of Criminal Proceedings) : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Duren / *Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Fool / Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] (1970—1980). V 11 t. // za red. I. K. Bilodida. Kyiv. T. 2 : H—Zh (1971) ; red. tomu: P. P. Dotsenko, L. A. Yurchuk. URL: <https://sum.in.ua/s/Durenj> [in Ukrainian].
- Harbera, I. V. (2020). *Osnovy linhvistychnoi ekspertyzy tekstu* [Fundamentals of linguistic examination of the text] : navch.-metod. posib. Vinnytsia. URI: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/2420> [in Ukrainian].
- Idiot / *Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Idiot / Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] (1970—1980). V 11 t. // za red. I. K. Bilodida. Kyiv. T. 4 : I—M (1973) ; red. tomu: A. A. Buriachok, P. P. Dotsenko, P. Y. Horetskyi. URL: <https://sum.in.ua/s/Idiot> [in Ukrainian].
- Kocherhan, M. P. (2006). *Zahalne movoznavstvo* [General linguistics] : pidruchnyk. 2-he vyd., vypr. i dopov. Kyiv. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000573> [in Ukrainian].
- Kompantseva, L. F. (2018). *Linhvistychna ekspertyza sotsialnykh merezh* [Linguistic examination of social networks] : pidruchnyk. Kyiv [in Ukrainian].
- Kompantseva, L. F. (2020). *Linhvistychna ekspertyza sotsialnykh merezh v umovakh hibrydnykh vyklykiv natsionalnii bezpetsi Ukrainy* [Linguistic Examination of Social Networks Under Conditions of Hybrid Challenges to Ukraine's National Security]. *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*. № 40. DOI: [10.17721/APULTP.2020.40.119-139](https://doi.org/10.17721/APULTP.2020.40.119-139) [in Ukrainian].
- Kovkina, Ye. V. (2019). Aktualni pytannia pry pryznachenni ta provedenni linhvistychnykh (semantyko-tekstualnykh) ekspertyz shchodo vstanovlennia pohrozy u tekstakh sms-povidomlen [Current issues when ordering and conducting linguistic (semantic-textual) examinations to establish threats in text messages]. *Aktualni problemy diialnosti orhaniv dosudovoho rozsliduvannia* : mat-ly Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Dnipro, 07.06.2019). Dnipro [in Ukrainian].
- Kovkina, Ye. V. (2022). Teoretychni i praktychni aspekty vyvchennia komunikatyvnoho aktu pryiniattia propozytsii vyhody v suchasni linhvistychnii ekspertyzi movlennia [Theoretical and Practical Aspects of Study of the Communicative Act of Adoption of the Benefit Offer in Modern Linguistic Expertise of Speech]. *Movoznavchyi visnyk*. Vyp. 32. DOI: [10.31651/2226-4388-2022-32-164-170](https://doi.org/10.31651/2226-4388-2022-32-164-170) [in Ukrainian].
- Kovkina, Ye. V., Svyrydova, L. V., Didushok, N. Ia. (2020). Semantic and textual analysis of calls. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 22. DOI: [10.32353/khrife.2.2020.22](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.22).
- Kovkina, Ye., Aloyan, M., Avoyan, L. (2022). Relevance of Forensic Linguistic Speech Analysis in Criminal Cases Regarding Threat Incrimination. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Vol. 28. No. 3. DOI: [10.32353/khrife.3.2022.06](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.06).
- Napysannia nazv «rosiiska federatsiia»* [Writing the names «russian federation»] (2023) / Natsionalna komisiia zi standartiv derzhavnoi movy : ofits. sait. 20.09.2023. URL: <https://mova.gov.ua/news/napysannia-nazv-rosiiska-federatsiia> [in Ukrainian].
- Ozhyiova, O. M. (2009). Bulinh. Shkilnyi bulinh: poniattia ta osnovni formy [Bullying. School bullying: concepts and basic forms]. *Vcheni zapysky Kharkivskoho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrainska akademiia»*. T. XV [in Ukrainian].
- Shabat-Savka, S. T. (2005). Rol antropotsentrychnoho faktora u modeliuvani dialohichnykh situatsii [Role of the anthropocentric factor in the modeling of dialogic situations]. *Linhvistychni studii*. Vyp. 13 [in Ukrainian].
- Shevchenko, L. I., Syzonov, D. Yu. (2021). *Linhvistychna ekspertyza* [Forensic linguistics] : pidruchnyk / za red. L. I. Shevchenko. Kyiv. URL: <http://surl.li/otaveg> [in Ukrainian].
- Svyrydova, L. V. (2008). Eksperymentalne doslidzhennia deiakykh osoblyvostei ukrainskoho pysemnogo movlennia, obumovlene statevym dymorfizmom [Experimental research on some peculiarities of Ukrainian written speech due to sexual dimorphism].

- Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 8 [in Ukrainian].
- Svyrydova, L. V. (2013). Aktualnist lnhvistychnykh doslidzhen u sudovo-ekspertnii praktytsi [Relevance of linguistic research in forensic expert practice]. *Kryminalistika i sudebnaya ekspertiza*. Vyp. 58. Ch. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2013_58%282%29_52 [in Ukrainian].
- U Lutsku sudyly pensionerku, yaka vypravdovuvala ahresiiu rf v «Odnoklasnykakh» [In Lutsk, a pensioner was tried who justified the aggression of the Russian Federation in Odnoklassniki] (2024) / VolynPost : ofits. sait. 21.08.2024. URL: <https://www.volynpost.com/news/243360-u-lucku-sudyly-pensionerku-iaka-vypravdovuvala-agresiyu-rf-v-odnoklasnykah> [in Ukrainian].
- Ukhvaleno vyrok choloviku, yakyi vchynyv dii, spriamovani na nasylnytsku zminu chy povalennia konstytutsiinoho ladu [Verdict was passed on a man who committed acts aimed at forcibly changing or overthrowing the constitutional order] (2024) / Sumsnyi raisud Sumskoi obl. : ofits. sait. 18.07.2024. URL: <https://su.su.court.gov.ua/sud1817/pres-centr/novyni/1664397/> [in Ukrainian].
- Vyroky u spravakh shchodo poshyrennia zaboronenoï informatsii: yak i za shcho karaiut ukrainstiv [Verdicts in cases of dissemination of prohibited information: how and for what Ukrainians are punished] (2022) / Zmina : ofits. sait. 30.12.2022. URL: <https://zmina.info/news/poshyrennya-zaboronenoyi-informacziyi-novi-statti-ta-vyroky-za-nymy/> [in Ukrainian].
- Zrazhevskya, N. I. (2013). Vykorystannia semiotychnoho metodu v analizi mediakultury [Use semiotic method in the analysis of media culture]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Sotsialni komunikatsii*. № 3—4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drsk_2013_3-4_5 [in Ukrainian].

Медвідь, Н. (2024). Комбінації застосування філологічних знань у процесі проведення лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 4 (37). С. 62—83. DOI: 10.32353/khrife.4.2024.05.